

ГЛАВА ТРЕТА

ЖИВОПИСТА ПО ВРЕМЕ НА ВТОРОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО (1186 – 1393)

Освобождението от византийска власт и възстановяването на българската държава съвпада по време с крупни събития в историята на Византийската империя, като в голяма степен е и резултат от тези събития¹. От една страна, това са нападенията на селджукските турци, сицилийските нормани и латините над империята, от друга – все по-засилените сепаратистки тенденции от страна на едрите феодални собственици; обременяването на народа с високи данъци и повинности; развитието на градовете и свързаните с това търговия и занаяти, а оттам – изострянето на класовите и политическите борби към края на XII в., намерило израз в редица въстания и в бърза смяна на императорите от династията на Ангелите, и накрая – четвъртият кръстоносен поход, в резултат на който цели шест десетилетия латинските рицари владеят византийската столица.

Падането на Цариград в 1204 г. има особено значение за развитието на българската държава, на българската култура и изкуство². Наистина някои автори смятат, че художественият живот във „Втория Рим“ не прекъсва напълно през 60-те години латинска власт, но значението на града като творчески център е значително отслабнало³. За сметка на това се засилват столиците на трите отделни държави, представляващи империята в този период: Солун, Никея и Трапезунд. Естествено по местоположение, възможности за обмяна на ценности и по традиция за западната част на Балканите ще продължи да има превес вторият след Константинопол град на империята – Солун. Така иконографията на българските паметници ще поддържа старите традиции, чиито главни образци на Балканите са съсредоточени именно около този важен политически, търговски и културен център.

Изкуството на XIII в. в източнохристиянските страни беше твърде малко познато почти до последните няколко десетилетия, когато благодарение на множеството разкрити в тези страни паметници картината се изяснява и уточнява. Данните от първите изследвания стават достояние на специалистите на византоложкия конгрес в Мюнхен през 1958 г., а новите открития и проучвания са предмет на симпозиумите в Сопочани (1965) и Милешево (1985), Сърбия⁴.

Картината на византийското изкуство от този период е твърде разнообразна и може би поради нашествието на латините и падането на Цариград – недостатъчно отчетлива. М. Хадзидакис набелязва три различни тенденции в общото развитие на византийската живопис от ранния XIII в.⁵ Едната е по-консервативна, придържаща се към традициите на XII в., но в нея вече се прокрадва известно живописно начало – омокотяване на формите, намаляване на линейната стилизация. По-новата, съвременната тенденция, засвидетелствана в стенописите на църквите „Ахиропиитос“ в Солун, „Св. Георги“ в Оропос до Атина и други паметници от първата половина на века, показва засилен интерес към живописното изграждане на формата, като линията на контура се слива със сенките и малко по малко губи своето значение. В тази насока на развитие се вменват и стенописите на църквата „Възнесение Христово“ в Милешево (Сърбия), датирани между 1228 и 1235 г.⁶ Центърът, подготвил тези „модерни“ за времето си майстори, трябва да се търси сред някои от големите градове на империята – Солун, Цариград или Никея (?). Тази тенденция всъщност има корени още във византийското изкуство на V – VI в., както отбелязват С. Радойчич и А. Ксингопулос⁷. Редица провинциални паметници, главно по периферията на Византийската империя, са по-близки до едното или другото от двете течения, като в някои от тях – особено в завладените от латините земи – се забелязват и известни неособено силни западни влияния. Отделяме ги в трета група, тъй като те показват и редица общи белези.

Базиликата „Св. Никола“ при старата Мелнишка крепост⁸ е събрала на едно място и трите набелязани от М. Хадзидакис тенденции. Нейните стенописи могат да се датират от края на XII или самото начало на XIII в. Ктиторът им носи славянското име

⁶ Стенната живопис в България